

BØRN AF VETERANER

HVERDAGSLIV OG TRIVSEL

AF SIGNE FREDERIKSEN OG METTE LAUSTEN

BØRN AF VETERANER. HVERDAGSLIV OG TRIVSEL

© VIVE og forfatterne, 2018

ISBN: 978-87-7119-486-9

e-ISBN: 978-87-7119-487-6

Redaktion: Trine Jørgensen

Layout: Hedda Bank

Fotos: Heri Hammer Niclasen (forside), Sara Skytte (side 6), Ole Bo Jensen (side 13, 22 og 44ø),

Colourbox (side 3, 9, 11, 16, 18, 21, 25, 27, 29, 30, 33, 35, 36, 38 og 44)

Oplag: 350

Tryk: Rosendahls a/s

Projekt: 100090

VIVE – Viden til Velfærd

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11, 1052 København K

www.vive.dk

VIVE blev etableret den 1. juli 2017 efter en fusion mellem KORA og SFI. Centeret er en uafhængig statslig institution, som skal levere viden, der bidrager til at udvikle velfærdssamfundet og den offentlige sektor.

VIVE beskæftiger sig med de samme emneområder og typer af opgaver som de to hidtidige organisationer.

VIVEs publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

INDHOLD

2 FORORD

4 SAMMENFATNING

- 5 UNDERSØGELSENS BAGGRUND
- 7 HOVEDRESULTATER
- 9 PERSPEKTIVER

10 FAMILIELIV

- 12 FAMILIETYPEN
- 14 OPDRAGELSE
- 14 KONFLIKTER
- 17 BØRNEENS TRIVSEL
- 18 PRESSET HVERDAG

20 SKOLEGANG

- 23 TRIVSEL OG FAGLIGHED
- 23 SKOLESKIFT

26 VENNER OG FRITIDSLIV

- 28 VENSKABER
- 31 HELBRED, RYGNING OG ALKOHOL
- 32 KRIMINALITET

34 FARS PSYKISKE VANSKELIGHEDER

- 37 FLERE BRUDTE FAMILIER
- 38 LAVERE PSYKISK TRIVSEL BLANDT 11-ÅRIGE
- 38 UDADREAGERENDE 15-ÅRIGE

40 LITTERATUR

FORORD

Denne rapport udspringer af et forskningsprojekt, som har til formål at skabe systematisk viden om vilkår og trivsel blandt børn af veteraner, en gruppe, som er voksende. Resultaterne af forskningsprojektet formidles dels gennem denne rapport, dels gennem videnskabelige artikler. Praktisk udspringer projektet fra et ønske om at sætte særligt fokus på børn af veteraner både fra politisk hold, såvel som fra forskellige veteranforeninger.

Undersøgelsen er blevet lavet for og i samarbejde med Veterancentrets Videncenter, som er en del af Forsvarsministeriets Personalestyrelse. Undersøgelsen er økonomisk støttet via den politiske aftale 'Aftale om styrket indsats for danske veteraner' af 3. september 2014, der udløste en række initiativer på veteranområdet, herunder bl.a. forskning og støtte til pårørende og børn af veteraner.

Undersøgelsen er gennemført af forsker Signe Frederiksen, forsker Helene Oldrup og seniorforsker Mette Lausten. Rapporten er blevet bearbejdet i dialog med Søren Andersen,

leder af Veterancentrets Videncenter samt Anni Brit Sternhagen Nielsen, seniorforsker ved Veterancentrets Videncenter. Kommunikationsmedarbejder Trine Jørgensen, VIVE, har ydet redaktionel støtte. Udkast til rapporten er desuden blevet diskuteret i en følgegruppe bestående af medlemmer fra interesseorganisationer og forskningsmiljøer. Endelig har Peter Fallesen, seniorforsker ved Rockwool Fondens Forskningsenhed læst og kommenteret udkastet til rapporten. Vi vil gerne takke alle for værdifulde råd og konstruktive kommentarer. VIVE og rapportens forfattere står alene som ansvarlige for rapportens konklusioner.

Denne rapport indeholder hovedresultaterne af undersøgelsen, mens yderligere dokumentation kan findes på VIVEs hjemmeside i form af et metodenotat inkl. et udvalg af tabeller fra undersøgelsen.

København, januar 2018

Torben Tranæs

Forskningsdirektør, VIVE

SAMMENFATNING

UNDERSØGELSENS BAGGRUND

HOVEDRESULTATER

PERSPEKTIVER

Siden starten af 1990'erne har Danmark sendt over 30.000 soldater og andet personel på internationale missioner – langt de fleste til Eks-Jugoslavien, Afghanistan og Irak (oplysninger fra Veterancentret, 2018).

Denne undersøgelse handler om børn, hvis far har været udsendt på militær mission i udlandet. For hvordan håndterer børn det særlige vilkår, det er at have en far, der rejser væk til et potentielt farligt arbejde og kommer hjem med nye erfaringer i bagagen, der kan påvirke hans psyke og udsyn? Hvordan er børnenes hverdag, hvordan trives de, og er der nogle markante forskelle på børn af veteraner og andre børn? Disse spørgsmål er fokus for undersøgelsen.

Veteranernes børn kan opleve udsendelsen på mange forskellige måder. Nogle soldater har børn, når de bliver udsendt, mens andre først får børn, efter at de er hjemvendt. Der er derfor børn, der oplever, at far er udsendt på et tidspunkt i barndommen, mens andre kun oplever tiden efter udsendelsen.

For de børn, der oplever udsendelsen, kan hverdagen blive påvirket både før, under og efter fars rejse. I perioden op til udsendelsen er far meget væk fra hjemmet for at forberede

sig på missionen, og under missionen er han i sagens natur helt fraværende. Hjemkomsten kan også være en voldsom omvæltning for familien, der skal give plads til en hjemvendt, som skal omstille sig fra felten til hjemmelivet. Dertil kommer, at eventuelle fysiske eller psykiske følgevirkninger hos veteranen kan have betydning for barnets trivsel.

UNDERSØGELSENS BAGGRUND

Der er i de senere år – både i dansk og international sammenhæng – kommet en øget interesse for, hvad udsendelse betyder for et menneske, og hvordan vi som samfund håndterer tidligere udsendtes overgang til civilsamfundet (se fx Lyk-Jensen m.fl., 2011, 2012b). Men veteraner er ikke isolerede øer. De indgår også i familier, venskaber og i samfundet som helhed, og derfor er der sideløbende opstået et behov for viden om, hvilken betydning udsendelser har for bl.a. de pårørende.

Hovedparten af den forskning, der er lavet om pårørende til veteraner, stammer fra USA. Det betyder, at den kulturelle og samfundsmæssige kontekst er en anden end herhjemme, og resultaterne kan derfor ikke umiddelbart forventes også at gælde i en dansk kontekst. SFI udgav i 2015, i samarbejde med Veterancen-

HVAD ER EN VETERAN?

Ved en veteran forstås en person, der – som enkeltperson eller i en enhed – har været udsendt i mindst én international operation (i regi af det danske forsvar). Personen kan efter hjemkomsten fortsat være ansat i Forsvaret eller anden myndighed, men kan også være overgået til det civile uddannelsessystem, arbejdsmarked eller andet (Regeringen, 2010).

tret, en undersøgelse af, hvilken forskning der findes på området. Her viste en såkaldt "gap map", at der kun findes få europæiske og ingen skandinaviske undersøgelser af trivsel blandt pårørende til veteraner (Jensen m.fl., 2015). Undersøgelsen viste også, at langt de fleste studier af pårørende til veteraner fokuserer på forholdet til partneren, mens færre handler om forholdet til deres børn. Disse publikationer har primært fokus på forældre-barn forholdet, følelsesmæssig stress og rollejustering, når en udsendt vender hjem til familien, og i mindre grad på børns psykosociale trivsel og sundhed (Jensen m.fl., 2015).

Som udgangspunkt er der en risiko forbundet med at være udsendt på militære missioner. Denne risiko lever både de udsendte og deres pårørende med. Derfor vokser børn af veteraner op i familier med en stressfaktor, som ikke findes i andre familier. For manges vedkommende vender den udsendte hjem med et andet udsyn, en større erfaring og rigere på oplevelser, men 2 pct. vender også hjem med varige fysiske skader, fx en amputeret arm eller et ben, og 4 pct. vender hjem med større varige psykiske mén som fx posttraumatisk stress (PTSD) (Lyk-Jensen m.fl., 2012a). For denne gruppe er der grund til at være særligt opmærksom på deres re-integrering i samfundet og deres relationer til deres pårørende (Karstoft m.fl., 2015).

Formålet med denne undersøgelse er at skabe systematisk viden om vilkår og trivsel blandt børn af veteraner i Danmark. Undersøgelsen giver et overblik over, hvordan børn af veteraner har det, og kan pege på områder, hvor børn af veteraner adskiller sig fra deres jævnaldrende. Med denne type undersøgelse er det imidlertid ikke muligt at svare på, hvorfor børn af veteraner adskiller sig fra andre børn. Undersøgelsen henviser derimod til anden litteratur, som kan være med til at underbygge mulige forklaringer.

HOVEDRESULTATER

Undersøgelsen viser overordnet, at langt de fleste børn af veteraner trives godt, helt på linje med andre børn i Danmark. De lever i velfungerende familier, de kan lide at gå i skole og klarer sig godt fagligt, og de tager generelt færre risici i hverdagen end deres jævnaldrende. Det sidste betyder fx, at de ældste børn drikker og ryger mindre og er mindre involveret i kriminalitet end andre på deres alder.

Undersøgelsen tyder dog også på, at en mindre gruppe – nemlig de børn, hvis fædre har psykiske vanskeligheder – har det svært. Sammenlignet med børn af veteraner, hvis far ikke har psykiske vanskeligheder, har de oftere fraskilte forældre, de trives dårligere psykisk, de er mere ensomme og er mere udadreagerende. For de ældste børn betyder det sidste fx, at de oftere har begået hærværk, gået i byen med våben og tævet eller truet andre med tæv.

Undersøgelsen viser, at mens en mindre gruppe af børnene virker udsatte, så vokser de fleste børn af veteraner op i familiemiljøer, som kan betegnes som mere robuste og engagerede end gennemsnittet. Børnene fortæller fx i højere grad end deres jævnaldrende, at man taler meget sammen i deres familie, og at de har forældre, som de kan gå til med deres problemer, og som interesserer sig for deres skolegang. Børnenes svar tyder også på, at der i mange veteranfamilier er en mere anerkennende opdragelsesstil, hvor forældrene både er lydhøre over for barnet og stiller krav til det. Børnene fortæller dog også, at de i mindre grad bor i kernefamilier, og om, at de har flere konflikter i familien end andre børn, de oplever mere pres i hverdagen, og en større andel af dem trives dårligt psykisk end børn generelt. Undersøgelsen tegner derfor ikke et entydigt positivt billede af børnenes familieliv, men snarere et billede af, at der her er tale om en særlig type familier, der på godt og ondt engagerer sig i hinanden.

SÅDAN ER UNDERSØGELSEN LAVET

Undersøgelsen er baseret på en spørgeskemaundersøgelse blandt børn af veteraner, gennemført i efteråret 2016. I undersøgelsen deltager børn født i 2001, 2005 eller 2009. Børnene er tilfældigt udtrukket – dog inkluderer undersøgelsen ikke børn, som har været anbragt, eller som ikke har boet sammen med deres mor, eller børn, hvis far er død eller er under udsendelse på undersøgelsestidspunktet. Som supplement til spørgeskemaundersøgelsen er der også gennemført en række interview med børn af veteraner, som citeres i de følgende kapitler.

På undersøgelsestidspunktet var børnene henholdsvis 7, 11 og 15 år gamle. I de to ældste aldersgrupper er der udtrukket i alt 1.589 børn, som er blevet bedt om at besvare et spørgeskema. Heraf har henholdsvis 69 pct. af de 11-årige og 60 pct. af de 15-årige svaret. Blandt de 7-årige er der udtrukket 779 børn, hvor deres mødre blev bedt om at besvare spørgeskemaet for dem. Heraf har 67 pct. af mødrene svaret. Blandt dem, der har besvaret spørgeskemaundersøgelsen, er 38 pct. af de 7-årige, 50 pct. af de 11-årige og 41 pct. af de 15-årige født før farens seneste udsendelse.

Sammenligning

For at afdække, om – og hvordan – børn af veteraner adskiller sig fra andre børn, sammenlignes børnenes oplysninger med tilsvarende oplysninger om deres jævnaldrende i den generelle befolkning. Disse oplysninger stammer fra spørgeskemaundersøgelsen Børn og unge i Danmark 2017 foretaget af SFI, som er en undersøgelse om generel trivsel baseret på et tilfældigt udtræk af børn og unge i Danmark. I denne rapport præsenteres kun de forskelle mellem børn af veteraner og børn generelt, som er statistisk signifikante, dvs. statistisk sikre forskelle mellem de to grupper.

Psykiske vanskeligheder

Undersøgelsen afdækker også, om børn af veteraner, hvor far har psykiske vanskeligheder, har det sværere end børn af veteraner, hvor far ikke har sådanne vanskeligheder. I den første gruppe medregnes alle børn af veteraner, hvis far enten har en psykiatrisk diagnose eller har fået udskrevet psykofarmaka på to på hinanden følgende recepter på mindre end 1 år i løbet af deres liv.

Hvem har valgt at deltage?

Der er nogle systematiske forskelle mellem de børn af veteraner, der har valgt at besvare spørgeskemaet, og de, der ikke har. Blandt de første er der flere, der kommer fra kernefamilier, og flere, hvis mor har en videregående uddannelse og er i arbejde. Blandt de sidste er der flere af de 11-årige, der har en psykiatrisk diagnose, og flere af de 15-årige, hvis mor har en psykiatrisk diagnose.

Gruppen af børn, der har besvaret spørgeskemaet, ligner i høj grad gruppen af børn, der har deltaget i Børn og unge i Danmark, fx når det gælder deres familiebaggrund og forældrenes uddannelse. De to grupper er med andre ord sammenlignelige, og de forskelle, der findes mellem dem, kan ikke tilskrives forskelle i fx familietype, forældres uddannelse eller tilknytning til arbejdsmarkedet.

PERSPEKTIVER

Det er vigtigt at holde sig for øje, at denne undersøgelse ikke dækker alle børn af veteraner, men kun den gruppe, der har valgt at besvare undersøgelsens spørgsmål. Dette er især vigtigt, fordi det ikke er tilfældigt, hvem der har svaret. En analyse viser, at de børn, der ikke har svaret, ser ud til at have flere vanskeligheder end dem, der har svaret. Det betyder, at det billede, der tegnes i undersøgelsen, formentlig er mere positivt, end hvis det havde været muligt at få svar fra alle, der var inviteret til at deltage i undersøgelsen. Det gælder formodentlig især den gruppe børn, hvis far har psykiske vanskeligheder, og undersøgelsen tyder på, at der bør være et særligt fokus på disse børn.

De mennesker, som udsendes på internationale missioner, er en særlig gruppe. For det første fordi det ikke er tilfældigt, hvem der søger ind i militæret, og for det andet fordi det ikke er tilfældigt, hvem der vurderes egnet til at blive sendt afsted. De, der bliver udsendt, har

således gennemgået en række undersøgelser af fysisk og psykisk helbred, inden de kan tage afsted, hvilket betyder, at de er sundere end gennemsnitsbefolkningen (se fx Lyk-Jensen m.fl., 2011, 2012b). Dette kaldes i forskningslitteraturen for "healthy soldier"- og "healthy warrior"-effekten.

At veteraner er en særlig type mennesker, kan også have betydning for det familieliv, de fører, og dermed også for deres børn. Denne undersøgelse tyder på, at børn af veteraner bor i robuste familier, der på godt og ondt engagerer sig mere i hinandens liv end gennemsnittet. Den måde, familielivet udfolder sig på, har betydning for børnenes adfærd og betyder, at børn af veteraner på den ene side trives i skolen og er mere artige end deres jævnaldrende og på den anden side har flere konflikter og har flere symptomer på lav psykisk trivsel. Undersøgelsen peger dermed også på nogle områder, hvor der er behov for større støtte til disse børn. Det gælder især de børn, som bor i brudte familier.

FAMILIELIV

FAMILIETYPEN

OPDRAGELSE

KONFLIKTER

BØRNEENS TRIVSEL

PRESSET HVERDAG

Børn af veteraner – særligt de ældste – bor oftere i stedfamilier end børn generelt og har oftere konflikter med deres forældre og søskende. Samtidig har deres familier ofte en mere anerkendende opdragelsesstil end andre. Det kommer fx til udtryk ved, at børn af veteraner oftere oplever, at deres forældre bruger tid på at tale med dem og hjælpe dem med skolearbejdet.

Familielivet har stor betydning for børns trivsel – og netop børn af veteraner vil i de perioder, hvor far er udsendt, opleve store forandringer i familien. Moren står med et øget ansvar for familien – både praktisk og følelsesmæssigt – og det påvirker hverdagen, familielivet og barnet selv.

Denne undersøgelse viser, at børn af veteraner har et anderledes familieliv end deres jævnaldrende. De bor ikke i væsentligt stærkere eller svagere familier, men resultaterne peger på, at der i disse familier lægges vægt på nogle andre værdier end i familier generelt. Børnene oplever fx oftere end andre børn, at

deres forældre taler med dem og hjælper dem med skolearbejdet, og deres svar viser også, at forældrene har en mere anerkendende opdragelsesstil end gennemsnittet af familier. Det betyder, at de både er lydhøre over for børnene og stiller krav til dem. Undersøgelsen viser imidlertid også, at forholdsmæssigt flere børn af veteraner mistrives psykisk end blandt deres jævnaldrende, og der er også flere, der føler sig presset i hverdagen.

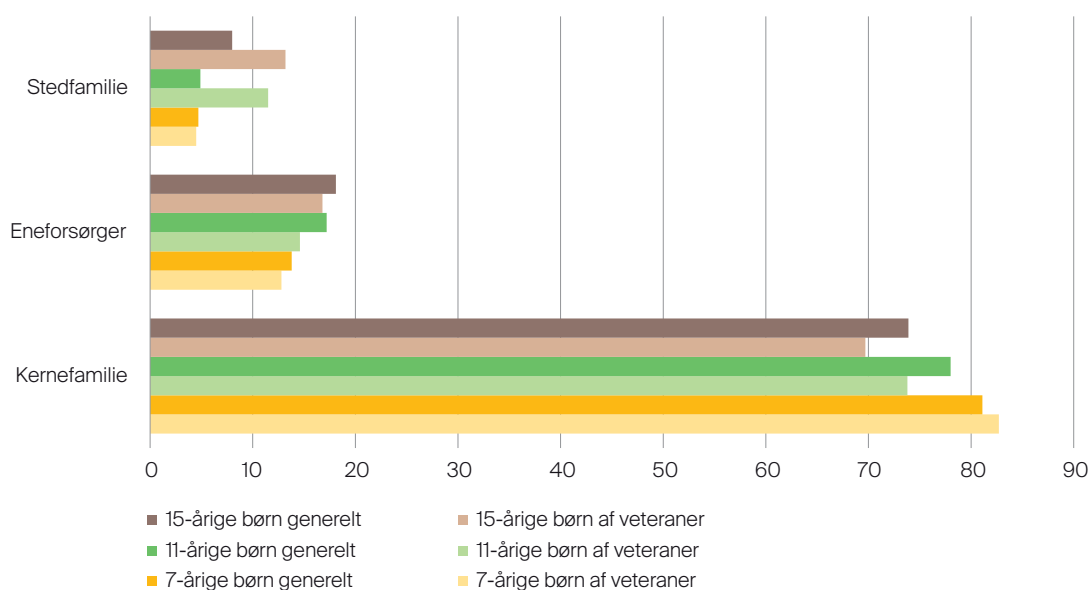
FAMILIETYPER

Børn af veteraner lever i lidt andre typer familier end deres jævnaldrende. Særligt de ældste børn (på 11 og 15 år) bor sjældnere i en kernefamilie eller sammen med en eneforsørger, men bor oftere i en stedfamilie (se figur 2.1). De børn af veteraner, hvis forældre ikke bor sammen, lever sjældnere i deleordninger, dvs. hvor barnet bor ca. lige meget hos begge forældre, end andre børn. De lever i stedet oftere i mere

traditionelle ordninger, hvor barnet er sammen med den forælder, det ikke bor sammen med, nogle gange om måneden. Fx lever kun 30 pct. af de 11-årige i en deleordning mod 47 pct. af deres jævnaldrende.

At bo i stedfamilie kan betragtes som en risikofaktor, viser forskningen. Flere undersøgelser viser, at børn, der vokser op i eneforsørger- eller stedfamilier har flere psykosociale og adfærdsmæssige udfordringer, flere helbredsproblemer og flere problemer i skolen end deres jævnaldrende (Kamerman m.fl., 2003; Ottosen m.fl., 2014). Andre undersøgelser viser, at børn, der har en deleordning, trives bedre på en række områder – dog på betingelse af, at forældrene har et godt samarbejde (Ottosen & Stage, 2012). Der er således grund til at være særligt opmærksom på trivslen hos børn af veteraner, hvis forældre ikke bor sammen.

Figur 2.1: Børn af veteraner og børn generelt fordelt på alder og familietype. Procent.

"Der er mange der hader deres forældre, når de er på min alder, og det forstår jeg simpelthen ikke, for jeg synes, at mine forældre er noget af det vigtigste i hele mit liv, og derfor så kan jeg virkelig ikke se nogen grund til at hade dem på nogen som helst måde."

Lærke, 13 år

OPDRAGELSE

Forældres måde at opdrage deres børn på har ikke blot betydning for børnenes trivsel, men også for, hvordan de klarer sig i skolen, deres brug af rusmidler og deres sociale færdigheder (Baumrind, 1991; Dornbuch m.fl., 1987; Weiss & Schwarz, 1996). Undersøgelser viser, at børn, hvis forældre både er lydhøre over for dem og stiller krav til dem, sjældnere kommer ud i problemer end børn, hvis forældre ikke er lydhøre, men samtidig stiller mange krav til dem (Baumrind, 1966; Chan & Koo, 2011; Dahl, 2014; Lamborn m.fl., 1991; Ottosen, 2012; Steinberg, 2001).

Besvarelsene i denne undersøgelse peger på, at forældre til børn af veteraner i samme grad eller endda i højere grad end andre har en anerkendende opdragelsesstil. Børnene oplever lidt oftere end andre børn, at de kan få hjælp til skolearbejdet, og at deres forældre

altid bruger tid på at tale med dem om både skolen og andre ting (se figur 2.2). De føler også oftere, at de har let ved at tale med deres forældre, når de er kedede af det.

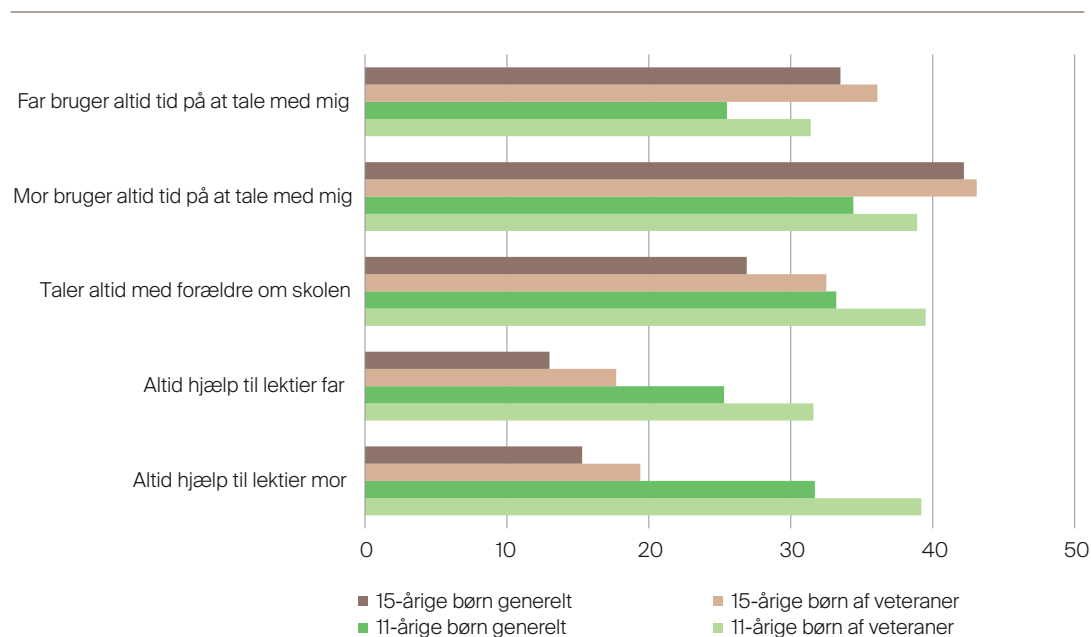
Den anerkendende opdragelse betyder også, at der stilles krav til børnene, fx ved at inddrage børnene i daglige gøremål i huset. Her adskiller børn af veteraner sig ikke fra andre børn: Mellem 85 og 90 pct. af børnene svarer på tværs af grupperne, at de laver husarbejde som fx at købe ind, lave mad, rydde op eller passe søskende en eller flere gange om ugen.

KONFLIKTER

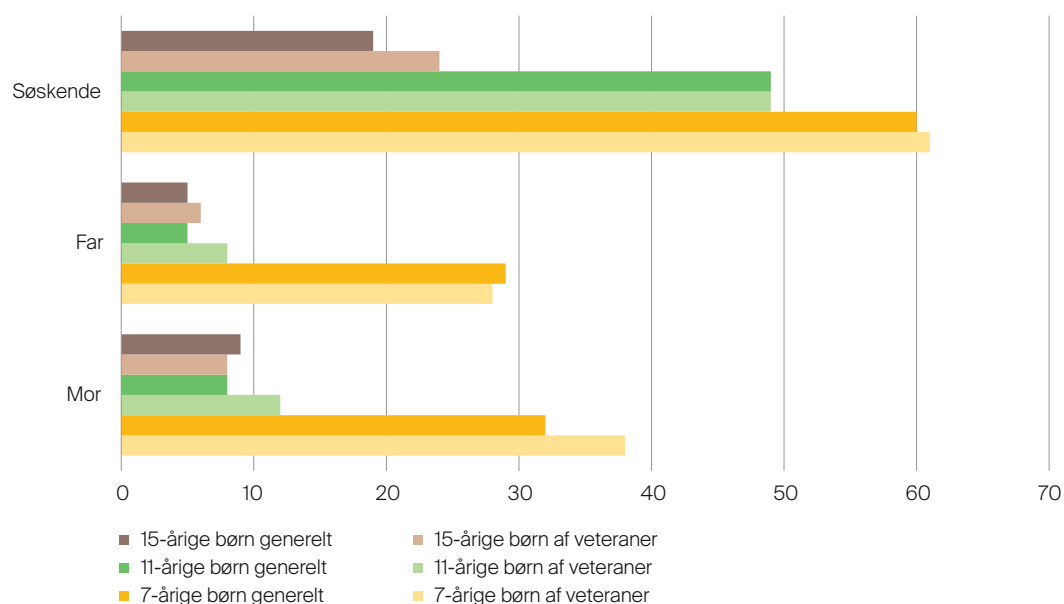
I undersøgelsen måles tre aspekter af konflikt-niveauet i familien.

Det første er børnenes oplevelse af, hvor ofte de har konflikter med deres familie. Her fortæller børn af veteraner oftere end andre børn, at de

Figur 2.2: Andel af børn, der oplever, at forældre altid bruger tid på dem. Procent.

Figur 2.3: Andel af børn, der har konflikter med deres forældre og søskende ugentligt. Procent.

har konflikter med deres forældre og søskende mindst en gang om ugen (se figur 2.3).

Det andet aspekt af konfliktniveauet er forældrenes samarbejde med hinanden. Her skal børnene tage stilling til tre udsagn: *Dine forældre er ret gode til at snakke sammen; dine forældre bagtaler hinanden, og dine forældre skændes for tit med hinanden*. Svarene viser, at særligt de 11-årige børn af veteraner oplever lidt flere problemer med forældrenes samarbejde end andre børn. 64 pct. af dem synes, at deres forældre er gode til at samarbejde, mens det gælder 76 pct. af deres jævnaldrende.

Den tredje måde at måle konfliktniveauet på er, om børnene oplever, at forældrene går dem på nerverne. Undersøgelsen spørger til dette ved hjælp af tre udsagn: *Dine forældre driver dig til vanvid, dine forældre gør dig vred, og dine forældre forsøger at kontrollere dig og dirigere*

dit liv. Spørgsmålene er kun stillet til 15-årige, og svarene viser, at børn af veteraner her ligner deres jævnaldrende.

Familieforskningen peger på, at et højt konflikt-niveau i familien udgør en betydelig risikofaktor for børn. Børn, der overværer voldsomme konflikter mellem forældrene, kan blive stressede og reagere med angst, vrede og hæmning af normal adfærd og kan også føle skyld og få lavere selvværd. Derudover kan forældrenes samvær med barnet blive påvirket af den dårlige stemning mellem forældrene. Forskning tyder på, at der kan være en "læringseffekt", hvor børn, der oplever forældres skænderier, lærer, at det er måden at løse konflikter på frem for rolig diskussion og forhandling (Amato & Cheadle, 2008).

Set i lyset af, at konflikter i hjemmet kan påvirke børns trivsel og adfærd, er det værd at være

”Jeg kan også reagere psykisk rigtig hårdt. Hvis jeg bliver rigtig bange, og det rammer mig psykisk, så krøller jeg mig i fosterstilling, og så slår det sort, og så kan jeg ikke huske, hvad jeg har gjort.”

Louise, 15 år

opmærksom på, at børn af veteraner i højere grad enten selv har konflikter med deres forældre og søskende eller oplever forældrerens samarbejde som dårligere end børn generelt.

BØRNEGENES TRIVSEL

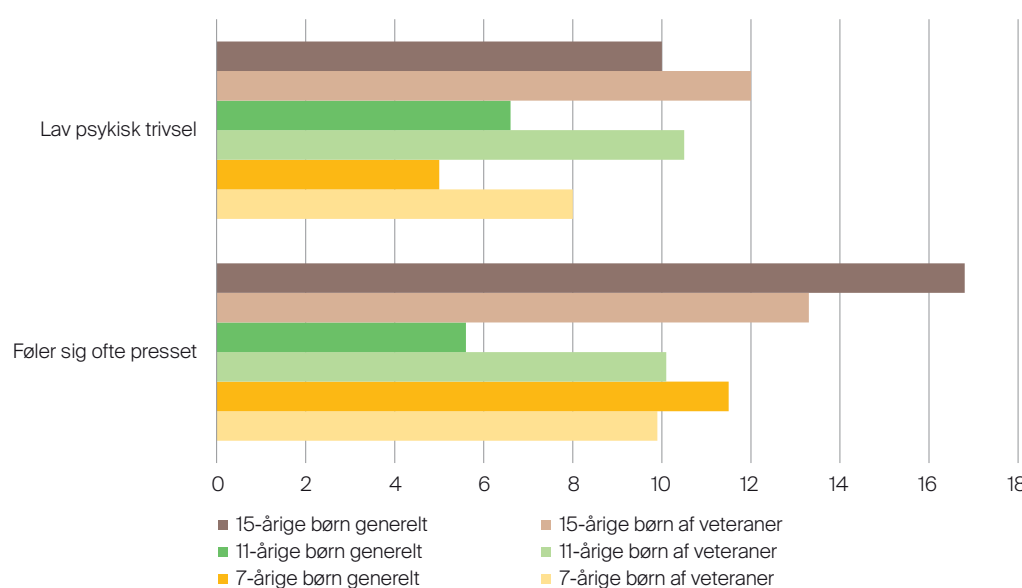
Børn af veteraner har ikke flere egentlige psykiske lidelser end deres jævnaldrende – men de har flere symptomer på dårlig psykisk trivsel, viser undersøgelsen. Det sidste kan fx være ondt i maven, hovedpine, tristhed eller udfordringer i relation til venner og jævnaldrende. En ophobning af psykiske symptomer kan ses som et tegn på psykisk mistrivsel, og det påvirker ikke kun børnenes velbefindende i hverdagen, men skaber også en risiko for, at de senere i livet får mentale helbredsproblemer eller psykiske lidelser (Due m.fl., 2014).

Til at afdække børnenes psykiske symptomer benytter undersøgelsen måleredskabet SDQ

(*Strengths and Difficulties Questionnaire*). SDQ består af 25 standardiserede spørgsmål. Ud fra børnenes besvarelser kan de inddeles i tre kategorier: børn med almindelig psykisk trivsel, børn i gråzonen og børn med lav psykisk trivsel. Inddelingen giver mulighed for systematisk at vurdere børn og unges psykiske trivsel og funktion (se fx Goodman, 1999).

Målt med dette værktøj er der flere blandt børn af veteraner, som har lav psykisk trivsel, end blandt deres jævnaldrende (se figur 2.4). Blandt de 7-årige adskiller børnene sig særligt ved at have flere følelsesmæssige symptomer og flere opmærksomhedsvanskeligheder end andre 7-årige. Blandt de 11-årige har børnene flere følelsesmæssige symptomer, flere adfærdsmæssige symptomer og flere vanskeligheder end deres jævnaldrende. Blandt 15-årige ser det lidt anderledes ud. Her viser svarene på SDQ, at børn af veteraner har stærkere sociale

Figur 2.4: Udvalgte tegn på mistrivsel blandt børn af veteraner og børn generelt. Procent.

"Mor bliver stresset, og så bliver mig og Marcus stressede, og så bliver mor sur på Marcus, og så, fordi hun er stresset, så bliver hun også sur på mig, og så bliver jeg sur, og så bliver Marcus sur, og så er hele familien sur. (...) Det sker hver eneste dag."

Isabella, 11 år

styrkesider end deres jævnaldrende. Sociale styrkesider handler om at være venlig mod andre, særligt yngre børn, hjælpe, hvis nogen er kede af det og dele med andre. Det er især drengene, der står for denne forskel.

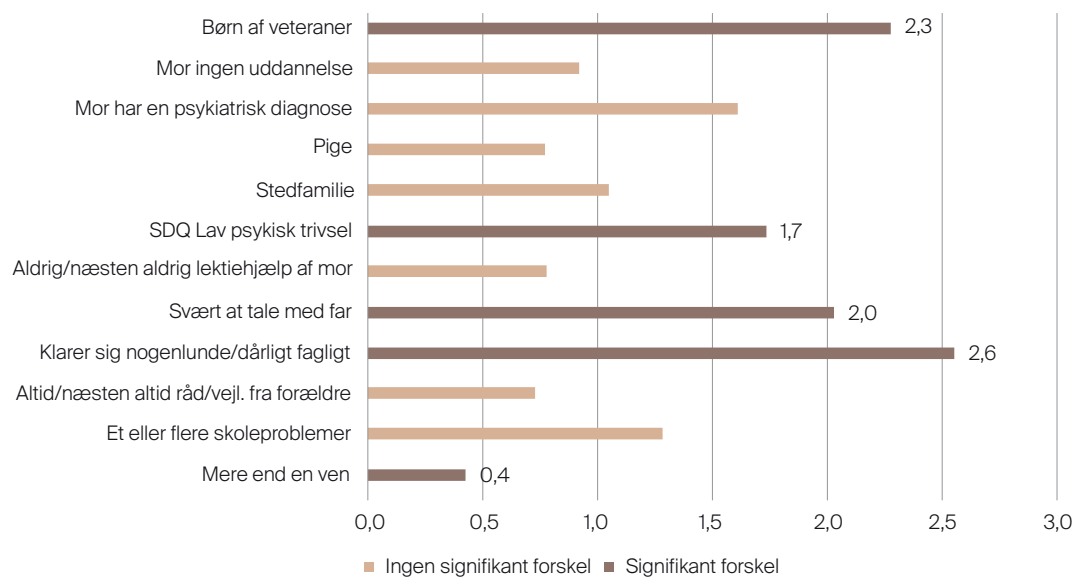
PRESSET HVERDAG

For mange gøremål i hverdagen kan bevirke, at børn og unge oplever sig som presset i hverdagen. Undersøgelsen viser, at særligt flere 11-årige børn af veteraner oplever flere problemer med tid i hverdagen end deres jævnaldrende. På spørgsmålet *Kan du nå de ting, du gerne vil i hverdagen* svarer 10 pct. af dem, at de har problemer med at nå de ting, de gerne vil i hverdagen, mens det kun gælder for 6 pct. af 11-årige generelt.

En analyse af de 11-åriges besvarelser viser, at særligt lav psykisk trivsel og lav selv vurderet faglighed hænger sammen med oplevelsen af ikke at kunne nå de ting, man gerne vil. Desuden har det en betydning, hvis børnene oplever, at de har svært ved at tale med deres far, hvis de er kede af det. Omvendt viser det sig, at hvis børnene har flere venner, føler de sig mindre pressede. Man kan sige, at venskaber er en beskyttelsesfaktor (se figur 2.5).

Analysen viser altså, at der er faktorer på spil, som ikke er direkte relateret til det at være barn af en veteran. Selv når der tages højde for disse faktorer, er der dog stadig forskel på børn af veteraner og børn generelt på dette område. Det tyder på, at der enten er andre faktorer på spil, som denne undersøgelse ikke inddrager, eller også, at der er en reel forskel mellem de to grupper.

Figur 2.5: Odds ratios for 11-årige, der ikke synes, de kan nå de ting, de gerne vil i hverdagen.

Note: Referencekategorier: far er ikke veteran, mor uddannelse, mor ingen psykiatrisk diagnose, dreng, kernefamilie eller enlig, SDQ alm. psykisk trivsel/gråzone, får af og til/ofte/altid hjælp til skolearbejdet af mor, nemt eller meget nemt ved at tale med far om noget, der plager barnet, klarer sig fagligt godt eller virkeligt godt i skolen, ingen skoleproblemer, sjældent råd af forældre, ingen eller én ven.

ODDS RATIO

Odds ratio angiver oversandsynligheden for den undersøgte begivenhed for et barn, for hvem en bestemt faktor gælder (fx at være barn af en veteran), sammenlignet med børn, for hvem denne faktor ikke gælder – givet, at de øvrige faktorer i modellen er uforanderlige (Hosmer & Lemeshow, 1989). Er odds ratio 0,5, er risikoen den halve, og en odds ratio på 1 betyder, at der ikke er nogen forskel mellem de to grupper.

SKOLEGANG

TRIVSEL OG FAGLIGHED
SKOLESKIFT

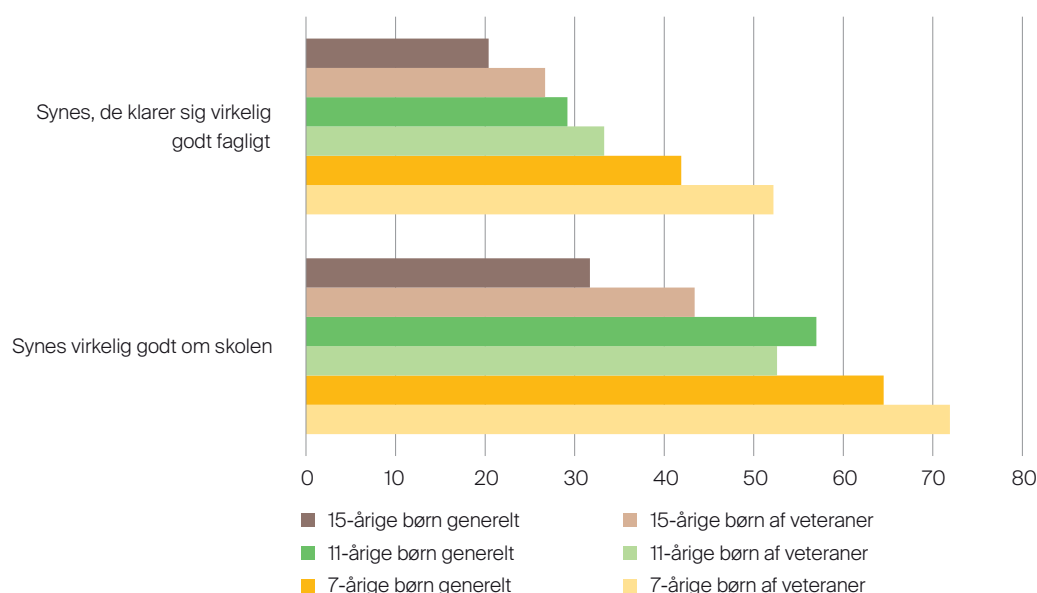
Børn af veteraner trives bedre i skolen end deres jævnaldrende, og de oplever, at de klarer sig bedre fagligt end andre på deres alder. Dog er der blandt de ældste børn af veteraner flere, der har skiftet skole, end blandt andre børn.

Børn og unge udvikles og formes ikke kun af familie og venner, men påvirkes også af de sociale relationer, de indgår i, fx i skolen (Bronfenbrenner, 1986). Derfor er det relevant at undersøge, hvordan børn af veteraner oplever de dele af deres hverdag, der foregår uden for familien – og om deres oplevelser adskiller sig fra andre børns.

Undersøgelsen viser, at børn af veteraner generelt trives godt i skolen, både fagligt og socialt. De oplever i højere grad end andre børn, at de klarer sig godt i skolen, og at de kan lide at gå i skole. De har dog også oftere end andre børn skiftet skole – det gælder især de ældste børn.

Figur 3.1: Faglighed og trivsel blandt børn af veteraner og børn generelt. Procent.

TRIVSEL OG FAGLIGHED

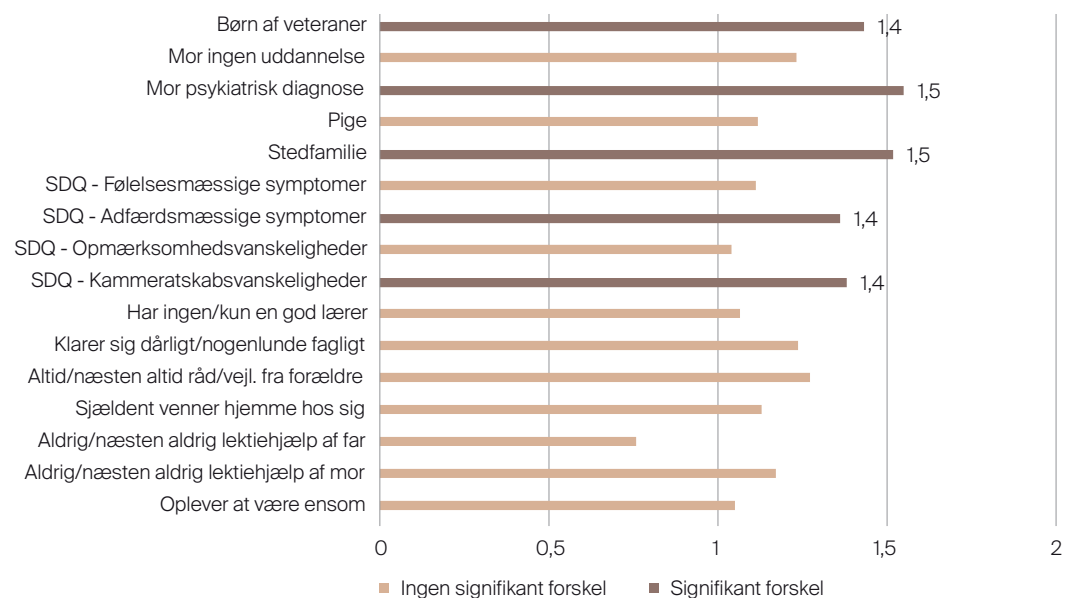
Børn af veteraner oplever selv, at de klarer sig bedre fagligt end deres jævnaldrende, og de synes bedre om skolen end deres jævnaldrende (se figur 3.1). Børnene er også blevet spurgt om, hvordan de trives i løbet af skoledagen. Deres trivsel er indkredset via spørgsmål om, hvorvidt de har oplevet at være kede af det og holde sig for sig selv i skolen, om de har haft svært ved at koncentrere sig i timerne, og om de har haft konflikter med kammerater og/eller lærere. Her ser det ud til, at børn af veteraner har færre problemer med trivsel i skolen end deres jævnaldrende. Fx fortæller 49 pct. af 15-årige børn af veteraner, at de har den type problemer, mens det gælder for 60 pct. af deres jævnaldrende.

SKOLESKIFT

Samtidig med, at flere børn af veteraner synes godt om skolen og synes, de klarer sig fagligt godt, er der også flere, som har skiftet skole. Det gælder fx 49 pct. af 15-årige børn af veteraner, mens det kun gælder 44 pct. af andre 15-årige.

Vi ved fra forskningen, at skoleskift påvirker børns faglighed (Grigg, 2012; Mehana & Reynolds, 2004). Når et barn skifter til en ny skole, går der noget tid, før barnet falder til og fungerer på lige fod med sine nye klassekammerater. Både fagligt og socialt er der meget, barnet skal vænne sig til – bl.a. nye lærere, nye klassekammerater, andre lærebøger og måske et andet fagligt niveau. Det kræver ressourcer at

Figur 3.2: Odds ratios for 15-årige, der har skiftet skole.

Note: Referencekategorier: far er ikke veteran, mor uddannelse, mor ingen psykiatrisk diagnose, dreng, kernefamilie eller enlig, SDQ - Følelsesmæssige symptomer i normalområdet, SDQ - Adfærdsmæssige symptomer i normalområdet, SDQ - Hyperaktivitet/opmærksomhedsvanskeligheder i normalområdet, SDQ - Vanskeligheder i forhold til jævnaldrende i normalområdet, har flere gode lærere, klarer sig fagligt godt eller virkeligt godt i skolen, sjældent råd fra forældre, venner med hjemme flere gange om ugen, får af og til/ofte/altid hjælp til skolearbejdet af far, får af og til/ofte/altid hjælp til skolearbejdet af mor, oplever ikke at være ensom.

falde til, og de ressourcer kanaliseres væk fra en faglig fremgang.

Undersøgelsen viser, at der er en sammenhæng mellem skoleskift og det at bo i en sted-familie blandt de 15-årige børn af veteraner. Man kan formode, at denne sammenhæng skyldes flytning i forbindelse med skilsmisse. Der er også større sandsynlighed for at have skiftet skole, hvis ens mor har en psykisk diag-

nose, eller hvis den 15-årige selv har symptomer på adfærdsproblemer eller kammeratskabsproblemer (se figur 3.2). Disse faktorer bidrager med en del af forklaringen, men selv når der tages højde for dem, er der stadig forskel på børn af veteraner og børn generelt på dette område. Det tyder på, at der enten er andre faktorer på spil, som denne undersøgelse ikke inddrager, eller at der er en reel forskel mellem de to grupper.

"Vi lavede en matematiktest, hvor jeg havde sådan 75 % rigtig, og jeg synes egentlig ikke, at jeg havde klaret det ufatteligt godt, men det sagde min lærer så, at jeg havde. Det var egentlig ret dejligt."

Emma, 13 år

VENNER OG FRITIDSLIV

VENSKABER

HELBRED, RYGNING OG ALKOHOL

KRIMINALITET

Børn af veteraner adskiller sig ikke fra andre børn, når det gælder venskaber. De har færre erfaringer med rygning, hash og alkohol end deres jævnaldrende, og de ældste børn er mindre involveret i kriminalitet, både som offer og gerningsmand. Børnene oplever selv, at de har et bedre fysisk helbred end andre.

Venner er af stor betydning for børn og unges trivsel. Vennerne giver accept, bekræftelse, udfordringer og støtte. Jo ældre børnene bliver, desto vigtigere bliver relationen til deres jævnaldrende for, hvorvidt de unge trives eller ej. Det er som regel også sammen med venner, at unge mennesker stifter bekendtskab med alkohol, cigaretter og stoffer første gang og begynder at gå i byen, hvor de har højere sand-

synlighed for at komme i kontakt med kriminalitet (Demant & Østergaard, 2006; Jørgensen m.fl., 2001; Koch, 2010; Mørch, 1985; Psyke & Logos, 2010; Stafseng & Frönes, 1987).

Undersøgelsen viser, at børn af veteraner generelt har et mindre risikofyldt ungdomsliv end deres jævnaldrende. De har færre erfaringer med rygning og alkohol, men de har lige så

mange venner som andre, og de oplever selv, at de har et bedre fysisk helbred end gennemsnittet af børn.

VENSKABER

Børn af veteraner adskiller sig ikke fra deres jævnaldrende, når det gælder venskaber. Undersøgelsen viser, at 94-95 pct. af de 11- og 15-årige generelt har to eller flere nære venner.

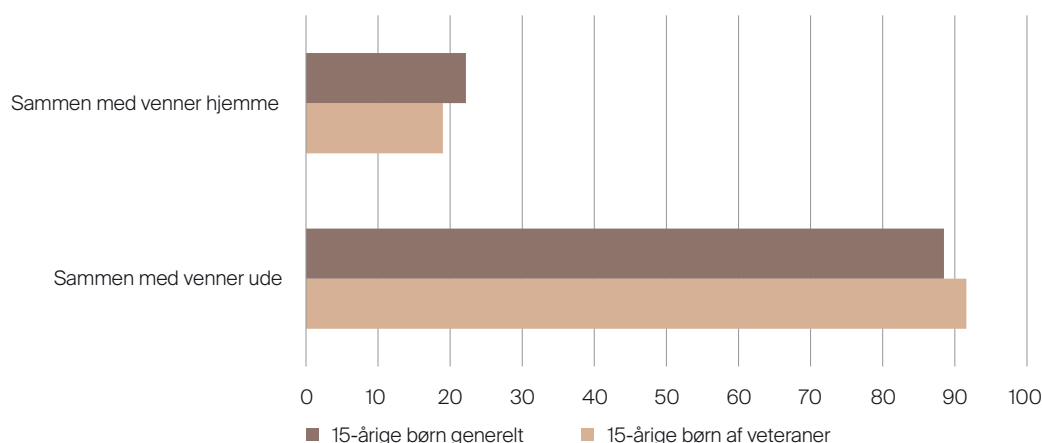
Børn af veteraner fortæller oftere end andre børn, at de har nemt ved at tale med deres venner om noget, der plager dem. Særligt de ældste børn af veteraner føler sig sjældnere ensomme end deres jævnaldrende.

Blandt de yngre børn er der ikke forskel på, hvor ofte de er sammen med venner, hverken

hjemme eller ude, men det er der blandt de 15-årige. Her er der færre børn af veteraner, som har venner med hjemme flere gange om ugen, mens der er flere, som er ude med eller hjemme hos venner flere gange om ugen (se figur 4.1).

Danske børn og unge er i dag i høj grad på nettet med den konsekvens, at deres samvær i stigende grad udfolder sig som virtuelle fællesskaber på bekostning af fysisk samvær (Otto- sen m.fl., 2014). Derfor er virtuelle fællesskaber et vigtigt sted at være til stede i dag for unge mennesker. Blandt 11-årige børn af veteraner er der færre, der chatter med venner flere gange om ugen end blandt børn generelt (60 pct. mod 73 pct.). 15-årige børn af veteraner chatter lige så ofte med venner som 15-årige generelt.

Figur 4.1: 15-årige børn af veteraner og 15-årige generelt, der er sammen med venner hjemme og ude. Procent.

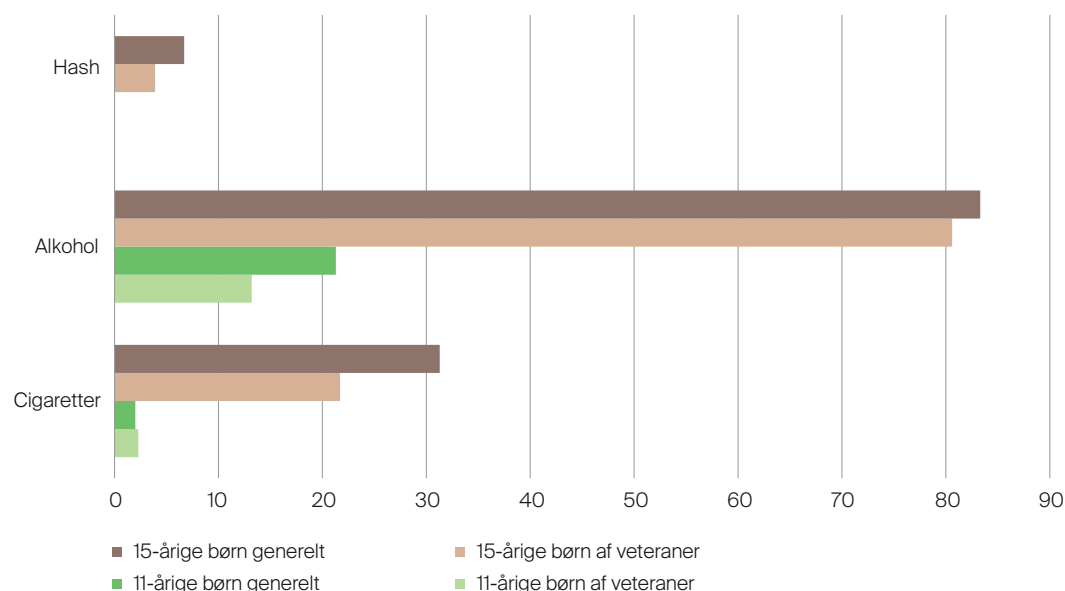

"Jeg har en masse venner, som jeg føler mig tryk ved,
[...] men ellers ser jeg dem ikke særlig meget privat."
Simon, 14 år

Figur 4.2: Børn af veteraner og børn generelt, der har prøvet hash, alkohol eller cigaretter. Procent.

HELBRED, RYGNING OG ALKOHOL

Undersøgelsen tegner billedet af en gruppe fysisk sunde og relativt 'artige' børn, der eksperimenterer mindre med rygning, hash og alkohol end deres jævnaldrende.

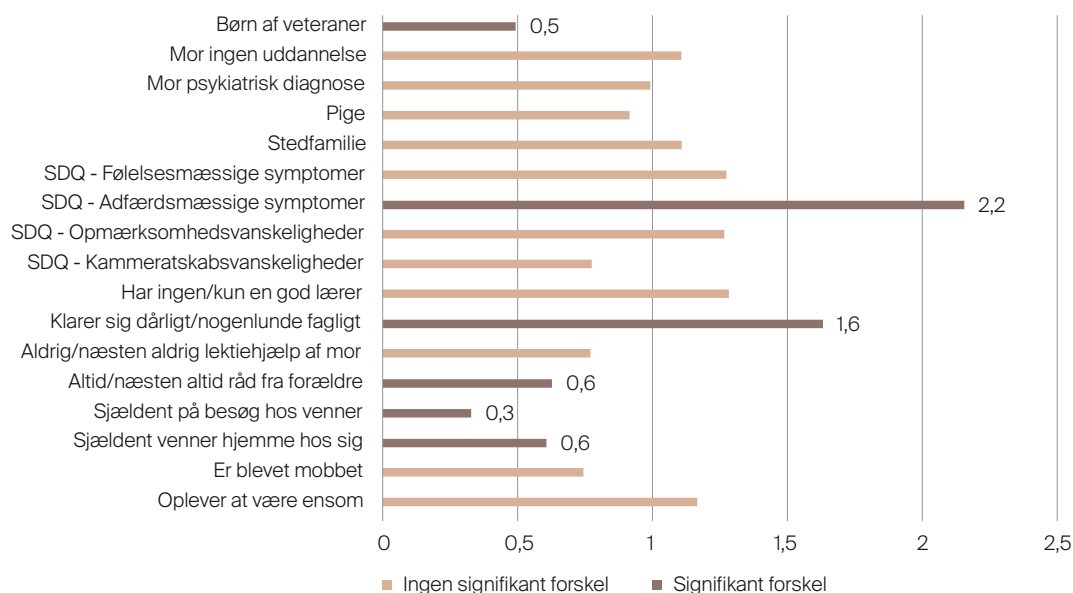
Børn af veteraner synes således selv, at deres helbred er bedre end andre børns. Det gælder både de 7-årige (gennem mødrenes besvarelser) og de 15-årige, mens der ikke er forskel på 11-årige børn af veteraner og andre børn, når det gælder oplevelsen af eget helbred. Selvvurderet helbred er en god indikator for både nuværende livskvalitet og fremtidig helbredsudvikling (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Derfor er det positivt, at børn af veteraner i mindst lige så høj grad som deres jævnaldrende synes, at de har et godt helbred.

De 11-årige børn af veteraner har prøvet at ryge i lige så høj grad som deres jævnaldrende,

mens færre af dem har prøvet at drikke. Blandt 15-årige børn af veteraner er der færre af dem, der har prøvet at ryge cigaretter eller hash end 15-årige generelt, men lige så mange har prøvet at drikke alkohol (se figur 4.2). De børn af veteraner, der har prøvet at ryge, ryge hash eller drikke alkohol, gør det sjældnere end deres jævnaldrende.

Undersøgelsen viser, at lav selvvurderet faglighed og adfærdsmæssige vanskeligheder er faktorer, som øger risikoen for, at en 15-årig drikker alkohol mindst en gang om ugen eller har prøvet at ryge hash. Til gengæld er der et mindre forbrug blandt de børn af veteraner, der sjældent er sammen med venner, enten ude eller hos sig selv. Hvis den unge altid eller næsten altid oplever at kunne gå til sine forældre efter et råd, er sandsynligheden for brug af rusmidler også mindre (se figur 4.3).

Figur 4.3: Odds ratios for 15-årige, der har prøvet rusmidler.

Note: Rusmidler er defineret som, at den 15-årige drikker alkohol mindst en gang om ugen, eller hvis den 15-årige har prøvet at ryge hash. Referencekategorier: far er ikke veteran, mor uddannelse, mor ingen psykiatrisk diagnose, dreng, kernefamilie eller enlig, SDQ - Følelsesmæssige symptomer i normalområdet, SDQ - Adfærdsmæssige symptomer i normalområdet, SDQ - Hyperaktivitet/opmærksomhedsvanskeligheder i normalområdet, SDQ - Vanskeligheder i forhold til jævnaldrende i normalområdet, har flere gode lærere, klarer sig fagligt godt eller virkelig godt i skolen, får af og til/ofte/altid hjælp til skolearbejdet af mor, sjældent råd fra forældre, venner med hjemme flere gange om ugen, er ikke blevet mobbet, ikke ensom.

Disse resultater stemmer godt overens med, hvad tidligere undersøgelser viser. Ottosen m.fl. (2014) fandt, at relationerne til venner spiller en væsentlig rolle for unges risikoadfærd. Unge, der ofte ser deres venner, oplever flere risici end unge, der sjældnere ser deres venner, især når samværet sker i det offentlige rum (Ottosen m.fl., 2014).

Faktorerne forklarer noget af forskellen mellem 15-årige børn af veteraner og andre 15-årige, men ikke den hele. Det betyder enten, at der er

flere forklarende faktorer, end det her er muligt at inddrage, eller også, at der er en reel forskel mellem de to grupper.

KRIMINALITET

Spørgsmål om kriminalitet er kun stillet til de 15-årige. Svarene viser, at børnene sjældnere har været offer for kriminalitet end andre, og sjældnere har begået butikstyveri eller truet eller tævet andre. De har også i mindre grad mobbet andre, men de har i højere grad end andre 15-årige begået hærværk.

FARS PSYKISKE VANSKELIGHEDER

FLERE BRUDTE FAMILIER

LAVERE PSYKISK TRIVSEL BLANDT 11-ÅRIGE

UDADREAGERENDE 15-ÅRIGE

Børn af veteraner, hvis far har psykiske vanskeligheder, bor oftere i brudte familier. De har flere tegn på psykisk mistrivsel, oplever mere ensomhed og har oftere en udadreagerende adfærd end andre børn af veteraner.

Nogle soldater har under deres udsendelse været udsat for voldsomme episoder. Nogle kommer hjem med fysiske skader, andre med psykiske mén. Sådanne skader har også betydning for familien. Forskningsmæssigt har der været et særligt fokus på børn af veteraner med PTSD. Resultater fra disse undersøgelser viser, at denne gruppe af børn påvirkes i særlig negativ grad (Del Valle & Avelo, 1996; Galovski & Lyons, 2004; Gorman, Fitzgerald & Blow, 2010; Herzog, Everson & Whitworth, 2011; Holmes, Rauch & Cozza, 2013).

I dette kapitel analyseres forskellene på de børn, hvis far har psykiske vanskeligheder, og de børn, hvis far ikke har sådanne problemer. Hensigten er at undersøge, om børn, der bor i familier, hvor far har psykiske vanskeligheder, trives dårligere end andre børn af veteraner.

Rent metodisk er der den udfordring, at undersøgelsen indeholder forholdsvis færre svar fra børn, hvis far har psykiske vanskeligheder, fordi de i mindre grad har valgt at deltage. Fra denne gruppe er der således 51

”Jeg snakkede med min mor, fordi jeg tænkte, at det ikke var noget andre, behøvede at vide, at der var noget i vejen med min far. Så jeg snakkede bare med min mor om det, og vi fik jo snakket, fordi min mor var meget åben omkring det her, fordi min mor gerne vil have, at jeg skulle forstå det. Så hun prøvede at fortælle mig, hvad det var, der faktisk var sket, siden min far havde det sådan her.”

Oliver, 14 år

11-årige og 82 15-årige børn, som har svaret på spørgeskemaet. Det er disse svar, som danner grundlaget for de følgende analyser. Det er vigtigt at understrege, at diagnoserne kan være opstået når som helst i veteranens liv og ikke er begrænset til vanskeligheder opstået efter udsendelsen. Det skal dog også pointeres, at det er sjældent, at personer med psykiske vanskeligheder udsendes på internationale missioner, jf. side 9.

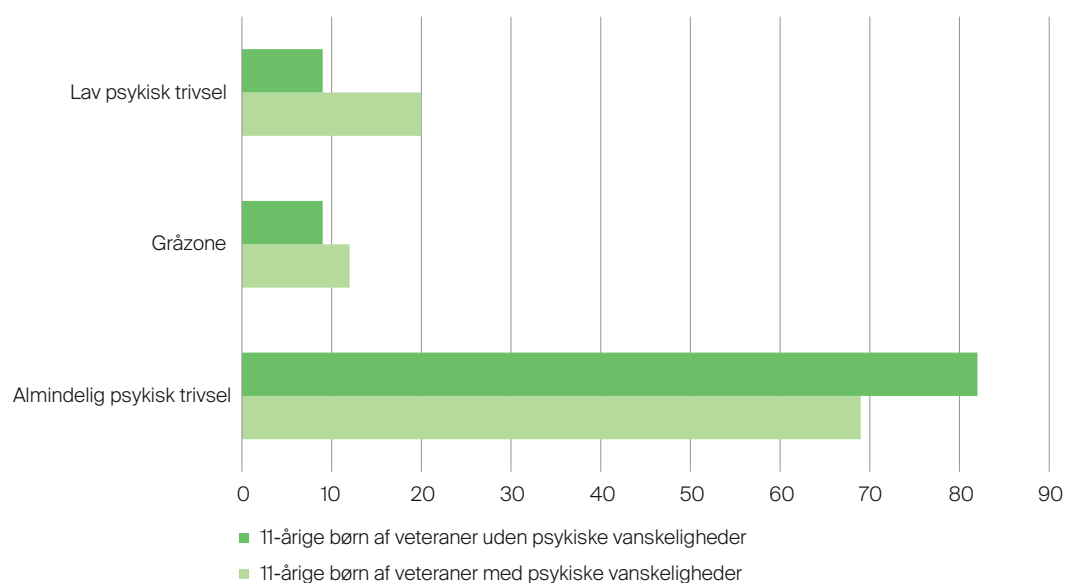
Undersøgelsens bortfaldsanalyse (se side 8) viser, at de, der ikke har deltaget i undersøgelsen, har flere udfordringer end dem, der har besvaret spørgsmålene. Det er derfor rimeligt at antage, at de børn, hvis far har psykiske vanskeligheder, og som faktisk har valgt at svare, er blandt de mest velfungerende – og at der samtidig er en gruppe i samme situation, som ikke er med i undersøgelsen, men som har de samme eller flere udfordringer.

På trods af det relativt lave antal besvarelser viser undersøgelsen tydeligt, at de børn, hvis far har psykiske vanskeligheder, selv har flere udfordringer end de øvrige børn af veteraner. De trives dårligere psykisk, og de ældste børn laver oftere ballade i nattelivet end andre børn af veteraner. Mere viden om disse børn er derfor absolut relevant, men kræver en anden type datamateriale, end denne undersøgelse kan bidrage med.

FLERE BRUDTE FAMILIER

På mange områder adskiller børn af veteraner, hvis far har psykiske vanskeligheder, sig ikke fra de øvrige børn af veteraner – men der er dog forskelle. Således er der forholdsmæssigt flere af dem, der bor i brudte familier. 39 pct. af de 11-årige og 48 pct. af de 15-årige, hvis far har psykiske vanskeligheder, bor ikke sammen med både deres mor og far. Det samme gælder for hhv. 25 pct. og 28 pct. af de øvrige børn af veteraner.

Figur 5.1: Psykisk trivsel blandt 11-årige. Procent.

LAVERE PSYKISK TRIVSEL BLANDT 11-ÅRIGE

Blandt de 11-årige er lav psykisk trivsel langt mere udbredt blandt de børn, hvis far har psykiske vanskeligheder, end blandt de øvrige børn af veteraner (se figur 5.1). Denne forskel ses ikke blandt 15-årige.

Undersøgelsen viser også, at børnene føler sig mere ensomme. 24 pct. af 11-årige børn af veteraner med psykiske vanskeligheder føler sig ensomme mindst en gang imellem, mod 18 pct. blandt de øvrige børn af veteraner. Der er en sammenhæng (ikke vist i figur) mellem at have symptomer på lav psykisk trivsel og at føle sig ensom. Der er ikke tale om en årsagssammenhæng, og dette resultat fortæl-

ler derfor kun, at der er et sammenfald – ikke, om øget ensomhed fører til psykisk mistrivsel eller omvendt.

UDADREAGERENDE 15-ÅRIGE

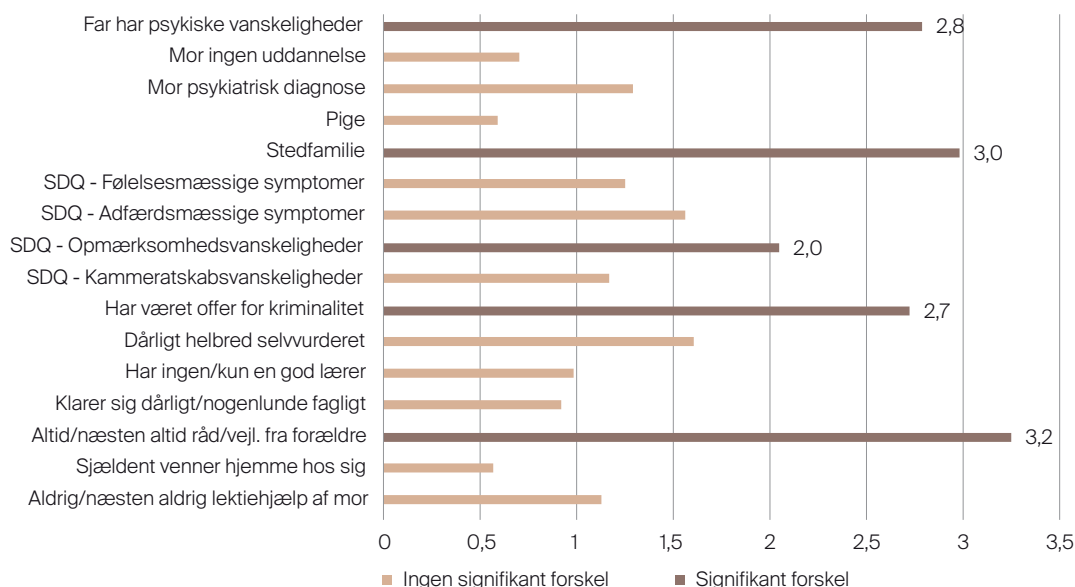
For 15-årige er der andre problemer på spil end blandt de 11-årige. De børn, hvis far har psykiske vanskeligheder, har oftere end andre skiftet skole, fordi de trivedes dårligt på deres gamle skole (59 pct. mod 38 pct.). De føler også i højere grad, at de har svært ved at nå de ting, de gerne vil i hverdagen: 18 pct. synes af og til, det kniber, eller at det altid er et problem, mens det samme gælder for 12 pct. af de øvrige børn af veteraner. Flere har fået hjælp af en psykolog én eller flere gange end andre 15-årige børn af veteraner (34 pct. mod 22 pct.).

”Min lillebror havde det dårligt ovre i børnehaven, så når han kom hjem, så havde han det godt igen. Så spurgte min mor så, om det var fordi, far var udsendt, så sagde han ”ja, det er det”.”

Caroline, 15 år

Figur 5.2: Odds ratio for udadreagerende adfærd blandt 15-årige.

Note: Referencekategorier: far har ikke psykiske vanskeligheder, mor uddannelse, mor ingen psykiatrisk diagnose, dreng, kernefamilie eller enlig, SDQ - Følelsesmæssige symptomer i normalområdet, SDQ - Adfærdsmæssige symptomer i normalområdet, SDQ - Hyperaktivitet/opmærksomhedsvanskeligheder i normalområdet, SDQ - Vanskeligheder i forhold til jævnaldrende i normalområdet, har været udsat for tyveri/vold, godt eller virkelig godt selv vurderet helbred, har flere gode lærere, klarer sig fagligt godt eller virkelig godt i skolen, sjældent råd fra forældre, venner med hjemme flere gange om ugen, får af og til/ofte/altid hjælp til skolearbejdet af mor.

Endelig er udadreagerende adfærd mere almindeligt blandt de 15-årige, hvis far har psykiske vanskeligheder, end blandt andre børn af veteraner. Det betyder, at de fx oftere har begået hærværk, gået i byen med våben og tævet eller truet andre med tæv end andre. Hvis den unge har svaret "ja" til mindst en af disse tre ting, betegnes det som udadreagerende adfærd. Det har 22 pct. af 15-årige, hvis far har psykiske vanskeligheder, og 10 pct. af de øvrige 15-årige børn af veteraner.

Undersøgelsen viser, at der er en højere risiko for udadreagerende adfærd, hvis den unge bor i en stedfamilie, hvis den unge har opmærksomhedsvanskeligheder, og hvis den unge selv har været udsat for kriminalitet (se figur 5.2). Derudover er der en sammenhæng mellem udadreagerende adfærd og det at være barn af en veteran med psykiske vanskeligheder. Det kan skyldes, at der er en reel forskel mellem de to grupper, eller at der er andre faktorer på spil, som denne undersøgelse ikke inddrager.

LITTERATUR

- Amato, P.R. & J.E. Cheadle (2008): "Parental Divorce, Marital Conflict and Children's Behavior Problems: A Comparison of Adopted and Biological Children". *Oxford Journals*, 86(3), s. 1139-1161.
- Baumrind, D. (1991): "The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use". *Journal of Early Adolescence*, 11(1), s. 56-95.
- Baumrind, D. (1966): "Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior". *Child Development*, 37(4), s. 887-907.
- Bronfenbrenner, U. (1986): "Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research Perspectives". *Developmental Psychology*, 22(6), s. 723.
- Chan, T.W. & A. Koo (2011): "Parenting Style and Youth Outcomes in the UK". *European Sociological Review*, 27, s. 385-399.
- Dahl, K.M. (2014): *Frihed, lighed og fælleskab i teenagefamilien – sociologiske kategoriseringer af familiepraksis i børnenes teenageår samt analyser af årsager til og konsekvenser af familiers praksis*. København: Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet. Phd.-afhandling.
- Del Valle, L.E. & Avelo, J. (1996): "Perception of Posttraumatic Stress Disorder Symptoms by Children of Puerto Rican Vietnam Veterans". *Puerto Rican Health Science Journal*, 15.
- Demant, J. & Østergaard, J. (2006): "Festen – et frirum". I: Gundelach, P. & M. Järvinen (red.): *Unge, Fester og Alkohol*. København: Akademisk Forlag, s. 47-68.
- Dornbusch, S.M., P.L. Ritter, H. Leiderman, D.F. Roberts & M.J. Fraleigh (1987): "The Relation of Parenting Style to Adolescents School Performance". *Child Development*, 58(5), s. 1244-1257.
- Due, P., F. Diderichsen, C. Meilstrup, M. Nordentoft, C. Obel & A. Sandbæk (2014): *Børn og unges mentale helbred. Forekomst af psykiske symptomer og lidelser og mulige forebyggelsesindsatser*. København: Vidensråd for Forebyggelse.
- Galovski, T. & J.A. Lyons (2004): "Psychological Sequelae of Combat Violence: A Review of the Impact of PTSD on the Veteran's Family and Possible Interventions". *Aggression & Violent Behavior*, 9(5), s. 477-501.
- Goodman, R. (1999): "The Extended Version of the Strengths and Difficulties Questionnaire as a Guide to Child Psychiatric Caseness and Consequent Burden". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(5), s. 791-799.
- Gorman, L.A., H.E. Fitzgerald & A.J. Blow (2010): "Parental Combat Injury and Early Child Development: A Conceptual Model for Differentiating Effects of Visible and Invisible Injuries". *Psychiatric Quarterly*, 81(1), s. 1-21.
- Grigg, J. (2012): "School Enrollment Changes and Student Achievement Growth: A Case Study in Educational Disruption and Continuity". *Sociology of Education*, 85, s. 388-404.
- Herzog, J.R., R.B. Everson & J.D. Whitworth (2011): Do Secondary Trauma Symptoms in Spouses of Combat-Exposed National Guard Soldiers Mediate Impacts of Soldiers' Trauma Exposure on Their Children? *Child & Adolescent Social Work*, 28, s. 459-473.
- Holmes, A.K., P.K. Rauch & S.J. Cozza (2013): "When a Parent Is Injured or Killed in Combat". *Future of Children*, 23(2), s. 143-162.

- Hosmer, D.W. & S. Lemeshow (1989): *Applied Regression Analysis*. New York, John Wiley.
- Jensen, M.T., K. Karmsteen, A.K. Jørgensen & S.L.B. Rayce (2015): *Kortlægning af forskning om pårørende til veteraner*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15:37.
- Jørgensen, P.S., B.E. Holstein & P. Due (red.) (2001): *Sundhed på vippen. En undersøgelse af de store skolebørns sundhed, trivsel og velfærd*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kamerman, S.B., M. Neuman, J. Waldfogel & J. Brooks-Gunn (2003): *Social Policies, Family Types and Child Outcomes in Selected OECD Countries*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers no. 6.
- Karstoft, K.I., C. Armour, S.B. Andersen, M. Bertelsen & T. Madsen (2015): "Community Integration after Deployment to Afghanistan: A Longitudinal Investigation of Danish Soldiers". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 50(4), s. 653-60.
- Koch, I. (2010): "Unge og ungdomsproblemer/mistrivsel". I: Nielsen, J.C., N.U. Sørensen, N. Katznelson & M.D. Lindstrøm (red.): *Den svære ungdom*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 19-34.
- Lamborn, S.D., N.S. Mounts, L. Dornbusch & S.M. Steinberg (1991): "Patterns of Competence and Adjustment among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families". *Child Development*, 62(1), s. 1049-1065.
- Lyk-Jensen, S.V., C.D. Weatherall, J. Heidemann & M. Damgaard (2011): *Soldater før og under udsendelse. En kortlægning*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:25.
- Lyk-Jensen, S.V., A. Glad, J. Heideman & M. Damgaard (2012a): *Soldater efter udsendelse – en spørgeskemaundersøgelse*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:01.
- Lyk-Jensen, S.V., J. Heideman, A. Glad & C.D. Weatherall (2012b): *Danske hjemvendte soldater*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:24.
- Mehana, M. & A.J. Reynolds (2004): "School Mobility and Achievement: A Meta-Analysis". *Children and Youth Services Review*, 26(1), s. 93-119.
- Mørch, S. (1985): *At forske i Ungdom*. København: Rubikon.
- Ottosen, M.H. (2012): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:30.
- Ottosen, M.H. & S.M.H. Stage (2012): *Deleborn i tal*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:16.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Lausten & S.V. Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark: Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:30.
- Psyke & Logos (2010): *Ungdom og de unges liv*, årg. 31, nr. 1. Virum: Dansk Psykologisk Forlag.
- Rasmussen M., T.P. Pedersen & P. Due (red.) (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.

Regeringen (2010): *Anerkendelse og støtte – Veteranpolitik*. <http://www.fmn.dk/temaer/veteraner/veteranpolitik/Documents/Veteranpolitik.pdf>.

Stafseng, O. & I. Frønes (1987): *Ungdom mot år 2000: et nordisk og europeisk perspektiv*. Oslo: Gyldendals Forlag.

Steinberg, L. (2001): “We Know Some Things: Parent-Adolescent Relationships in Retrospect and Prospect”. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), s. 1-19.

Weiss, L.H. & J.C. Schwarz (1996): “The Relationship between Parenting Types And Older Adolescents’ Personality, Academic Achievement, Adjustment, and Substance Use”. *Child Development*, 67(5), s. 2101-2114.

DET VISER UNDERSØGELSEN

Langt de fleste børn af veteraner trives godt, helt på linje med andre børn i Danmark. En del af de børn, hvis tidligere udsendte far har psykiske vanskeligheder, har det dog svært.

Børn af veteraner lever ofte i familier med en mere anerkendende opdragelsesstil end andre. De oplever fx oftere, at deres forældre bruger tid på at tale med dem og hjælpe dem med skolearbejdet. Samtidig har de flere konflikter med deres forældre end andre børn. Undersøgelsen tyder altså på, at børnene lever i en særlig type familier, der på godt og ondt engagerer sig mere i hinanden end gennemsnittet.

Børn af veteraner trives bedre i skolen end deres jævnaldrende, og de oplever, at de klarer sig bedre fagligt end andre på deres alder. Dog er der blandt de ældste børn af veteraner flere, der har skiftet skole, end blandt andre børn.

Børn af veteraner har færre erfaringer med rygning, hash og alkohol end deres jævnaldrende, og de ældste børn er mindre involveret i kriminalitet, både som offer og gerningsmand. Børnene oplever selv, at de har et bedre fysisk helbred end andre, og de har lige så mange venner som andre børn.

Undersøgelsen viser, at en mindre gruppe blandt børnene – nemlig dem, hvis fædre har psykiske vanskeligheder – har det svært. Sammenlignet med børn af veteraner, hvis far ikke har psykiske vanskeligheder, har de oftere fraskilte forældre, de trives dårligere psykisk, de er mere ensomme og er mere udadretagerende. For de ældste børn betyder det sidste fx, at de oftere har begået hærværk, gået i byen med våben og tævet eller truet andre med tæv.

Siden starten af 1990'erne har Danmark sendt over 30.000 soldater og andet personel på internationale missioner – langt de fleste til Eks-Jugoslavien, Afghanistan og Irak.

Denne undersøgelse handler om de børn, hvis fædre har været udsendt på militære missioner i udlandet. For hvordan håndterer børn det særlige vilkår, det er at have en far, der rejser væk til et potentielt farligt arbejde og kommer hjem med nye erfaringer i bagagen, der kan påvirke hans psyke og udsyn? Hvordan er børnenes hverdag, hvordan trives de, og er der nogle markante forskelle på børn af veteraner og andre børn? Disse spørgsmål er fokus for undersøgelsen.

Undersøgelsen bygger på en spørgeskemaundersøgelse blandt børn af veteraner på henholdsvis 7, 11 og 15 år. Undersøgelsen er gennemført for og i samarbejde med Veterancentrets Videncenter, som er en del af Forsvarsministeriets Personalestyrelse.

